

“NOWINKI” І РЭЛЯЦЫІ ЗАМЕЖНЫХ ПАСЛОЎ У КАНТЭКСЦЕ ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАЙ ЖУРНАЛІСТЫКІ XVI – XVII стст.

The article is based on the documents published in the printing house of the kings of Rzeczpospolita during the 16-17 centuries and analyzes the reports of the Pope's counsels at the court of Sigismund III.

Да гістарычных крыніц мяжы XVI – XVII стст. навукоўцы адносяць выданні інфармацыйнага зместу (навіны, апісанні, рэляцыі). Польскі даследчык Міхал Вішнеўскі ў сувязі з гэтым адзначае: “Праз сто год пасля вынаходніцтва друку бягучыя падзеі, выпадкі і навіны пачалі занатоўвацца і выдавацца. <...>. Падчас надзвычайных здарэнняў, а менавіта войнаў, выпускаліся рознага роду апісанні. У Італіі і Германіі XVI ст. падобныя выданні называліся “газета”. <...> Адна з такіх газет, маючы 4 старонкі, датуецца 1515 г. і паведамляе пра сустрэчу ў Венецыі цэзара Максіміліяна з Жыгімонтам I, каралём польскім, а таксама з каралямі Уладзіславам Венгерскім і Людвікам Чэшскім” [2, с. 44].

Гэта першая згадка пра гаспадара Каралеўства і Княства ў выданні, якое выконвала выключна інфармацыйную функцыю (з’яўлялася правобразам сучасных друкаваных СМІ). Цікава, што нямецкія “газетчыкі” паведамлялі не толькі пра з’езд манархаў, але і пра балі, турніры, падарункі, якія каралі адзін другому прэзентавалі.

Аналізуючы эпоху “жыгімонтаў”, М.Вішнеўскі згадвае, па-першае, прананімнае лісткі, якія “хадзілі па краі” і называліся “навінкі” або “сеймавыя навінкі” (“nowinki”, “a drudzy to zowią sejnowemi powinkami”): “Калі бяда якая здарыцца, то найхутчэй пра яе паведаміць “навінкі”, хоць, часам, і схлусяць”. Па-другое, М.Вішнеўскі падае звесткі пра “перасоўныя друкарні”, якія ў канцы XVI ст. знаходзіліся або ў Кракаве (пры двары), або ў абозе гетманскага ці каралеўскага войска. Друкавалі яны “на лятую схопленыя звесткі пра актуальныя падзеі”. Называліся гэтыя выданні “навіны”, “рэляцыі” або “апісанні”. Некаторыя з іх мелі непасрэднае дачыненне да Беларусі.

Першая надрукаваная рэляцыя датуецца 1557 г. Невядомы аўтар паведамляе аб дамоўленасях паміж Рымскім Папам і цэзарам, а таксама аб “новым і вартым здзіўлення паражэнні турак”. У “Люблінскіх навінах” ад 1567 г. пажадаўшы застацца невядомым “грамадзянін Каралеўства” даводзіць тое, што “аб’яднанне з Польшчаю Літва павінна лічыць вялікім для сябе шчасцем”. “Узялі мы мужыка простага Ягайлу і зрабілі з яго караля, далі яму высакародную каралеву. <...> Падаравалі продкі нашы Літве свабоду, бо касілі літвіны сена і былі рабамі ў паноў сваіх”. У “навінах праўдзівых” ад 1579 г. (Прага, друкарня Міхала Петрла) паведамляецца пра тое, што “ўжо ўзяты знакаміты замак Полацк, які знаходзіцца на літоўскім памежжы”.

Крыху раней, у 1563 г. (Прага, Стары горад, у друкара Себасцьяна Окса / “w starem Meste Prazskem u Sebestyana Oksa”), з’явіліся “навіны грозныя, жахлівыя і жалобныя” / “nowiny hrozne strasliwe u zalostliwe”. У іх распавядалася пра тое, як “Вялікі Князь Маскоўскі са зброяй на зямлю літоўскую падступна ўварваўся; палячы ўсё на сваім шляху і забіваючы людзей, бессаромна і не зважаючы на хрысціянскую міласэрнасць гарады і замкі здабыў і вялікую шкоду ўчыніў” [2, с. 46]. У пражскім Старым горадзе друкуюцца навіны і ў наступным, 1564 г., называюцца яны “важныя навіны з зямлі Літоўскай”.

Кароль Стэфан Баторы, будучы ў маскоўскім паходзе, кіраваў дзяржавай на адлегласці. Часта выкарыстоўваў з гэтай мэтай магчымасці друкарні. Вядомыя яго эдыкты: лацінамоўны, падрыхтаваны кіраўніком паходнай друкарні В. Лапчынскім у полацкім замку (жнівень 1579 г.), а так-

сама польскамоўны – выдадзены ў абозе пад Вялікімі Лукамі (1580). Іх манарх загадаў, акрамя ўсяго іншага, чытаць у касцёлах. Сярод папер, эпісталыярыя Стэфана Баторыя, а таксама яго загадаў, апублікаваных Эдвардам Рачыньскім (Варшава, 1830 г.), ёсць некалькі дакументаў, якія былі падрыхтаваны менавіта ў паходзе. Адзін з іх называецца “Артыкулы вайсковыя па загаду Яго Каралеўскай Мосці агалошаныя”. Гэты дакумент рэгламентуе парадак службы салдат, якія знаходзяцца ў абозе [1, с. 85]. Працытуем найбольш красамоўны, на наш погляд, артыкул пад № 5: “Калі б хто ў абозе або падчас паходу сварку распачаў, пакараны судом Яго Каралеўскай Мосці будзе; калі б хто іншага забіў, на горла (на смерць. – В.Е.) будзе асуджаны; калі б хто меч на іншага ўзняў – руку той страціць”.

Не забываліся каралеўскія друкары паведамляць палітычныя і ваенныя навіны з Францыі, Германіі, Турцыі і Італіі. Даволі часта ў рэляцыях размяшчаліся навіны з “новага свету” і, у прыватнасці, з Японіі. Напрыклад, у 1608 г. грамадзянам Рэчы Паспалітай паведамлялася аб “слаўнай смерці шасці японскіх шляхціцаў, якую яны прынялі ў імя Ісуса Хрыста”. Гэта ж навіна ў тым самым годзе была накіравана ў Рым. У 1602 і 1605 гг. у “навінах” змяшчалася інфармацыя аб перамогах спачатку Караля Хадкевіча, а потым і Яна Хадкевіча ў Інфлянтах. Гэтыя “справаздачы” таксама тыражавалі каралеўскія друкары, разаслаўшы іх ва ўсе касцёлы Польшчы і Літвы.

Нягледзячы на агульную інфармацыйную разнастайнасць, геаграфічную шматвектарнасць “рэляцый”, усё ж на мяжы XVI – XVII стст. асноўнай тэмай была Масква. У 1608 г. пэўны шляхціц з Літвы праінтэрв’юіраваў пасланца маскоўскага князя, распытаўшы ў яго пра тое, “што з Дзмітрыем, а таксама з палякамі ў маскоўскай сталіцы адбылося”. У тым самым годзе апублікаваны “навіны з Масквы аб уступленні цара Дзмітрыя на царства, дасланыя ім пані ваяводзіне сандамірскай Мнішкавай” [2, с. 48]. Праз год “маскоўская тэма” зноў асвятляецца надзвычай актыўна. У асноўным распавядаецца аб ваенных перамогах. Часам паміж радкоў спрактыкаваны літвін мог прачытаць не вельмі прыемныя для сябе звесткі. Працытуем паведамленне, якое датуецца 1609 г.:

“Навіны з Масквы, а менавіта пра тое, як найяснейшы і непераможаны Яго Мосць Кароль Польскі, будучы з войскам у Маскве, не жадаючы, каб кроў хрысціянская па-тыранску лілася, маючы намеры выключна добрыя і нават ласкавыя, паслоў сваіх дасылае. Найперш да верных падданных абодвух народаў – як польскага, так і літоўскага, – якія спыніліся ў абозе пад Масквой. Па-другое, да масквічоў, абяцаючы захаваць ім правы, свабоды і рэлігійныя абрады, калі яны яго добраахвотна панам і абаронцам прызнаюць” [2, с. 49].

Відавочна, паслоў да пераможанага народа не дасылаюць. Чытаючы гэтыя навіны, і ў Кракаве, і ў Вільні рабілі аднолькавую выснову аб тым, што вайна ўсё яшчэ працягваецца і не вядома, хто ў ёй пераможа. Праз некалькі месяцаў пасля гэтага паведамлення ў віленскай друкарні Яна Карцана рыхтуецца іншая рэляцыя “аб ваеннай выправе Караля Яго Мосці ў Маскву”. Сімптаматычна тут тое, што да дзяржаўна значнай інфармацыі друкаром дадавалася: “Каб толькі тая выправа з Боскай дапамогай была шчаслівая і для Рэчы Паспалітай нашай карысная”.

У 1610 г. навіны на нейкі час пераключаюцца на іншыя тэмы – у тым ліку, міжнародныя. Так, паведамляецца аб “цырымоніі каранавання Марыі Медзічы, Каралевы Французскай і Наварскай”. Аднак подых вайны ўсё ж быў дужа адчувальны, таму далейшыя матэрыялы засяроджваюцца на падзеях смаленскіх. Паходная друкарня падае “апісанне пасольства цара Дзмітрыя да Яго Мосці Гетмана і да Іх Мосцяў панюў Сенатараў, а таксама да ўсяго рыцарства, пад Смаленскам ў абозе знаходзячагася”. У 1611 г. спачатку віленская (Ян Карцан), а потым і кракаўская друкарні паведамляюць аб узяцці Смаленска войскам Жыгімонта III (“Трыумф радасны з прычыны ўзяцця Смаленска Жыгімонтам III”).

Тэматыка далейшых “рэляцый” непасрэдна звязана са справамі рэлігійнымі. Адчуваецца ўдзел езуітаў як у выбары тэм, так і ў рэдагаванні друкаваных матэрыялаў. Так, у 1616 г. з’яўляюцца “навіны або двухгадовыя падзеі (1606 – 1607), што мелі адбыцца ў Японіі і Кітаі, краінах язычніцкіх, новага свету”. Адрасавана гэта рэляцыя аднаму з кіраўнікоў езуіцкага ордэна. Матэрыял ўяўляе сабой справаздачу аб місіянерскай дзейнасці двух езуіцкіх прапаведнікаў. Яшчэ адна навіна з Японіі датуецца 1625 г.: “118 пакутнікаў жахліва закатаваныя ў імя Ісуса Хрыста; забітыя мячом, агнём і вадой. Хвалы вечнай праз пакуты свае яны дасягнулі” [2, с. 52].

У 1614 г. навіны прыйшлі з Торуні, паведамлялася аб “гвалтоўным спыненні ерэтыкамі каталіцкага набажэнства”. У 1619 г. нехта Ян Зрэнчыцкі (Jan Zrenczycki) выступіў у ролі ўласнага карэспандэнта каралеўскай канцылярыі ў Чэхіі. Ён падрыхтаваў шэраг інфармацыйных паведамленняў. Так, жыхар Рэчы Паспалітай інфармуе землякоў аб каталіцка-

пратэстанцкай вайне і аб тым, што “кракаўскія жыды таемна чэшскім пратэстантам даслалі 1800 злотых”. У 1620 г. з’яўляюцца “праўдзівыя навіны” аб спробе забойства караля і аб шчаслівым выратаванні апошняга.

Чым далей ад XVI ст., тым больш матэрыялаў, надрукаваных у рэляцыях, маюць аўтарства. Пры гэтым нярэдка навіны (па сутнасці карэспандэнцыі з месцаў) змяшчаюць інфармацыю сенсацыйнага характару. Так, у 1632 г. украінскі шляхціц Станіслаў Рашыньскі (Stanisław Roszyński) дасылае не зусім звычайнае паведамленне, якое друкуе каралеўскі тыпограф Ю.Расоўскі (J. Rossowski): “Запарожскія казакі, едучы недалёка ад Белай Цэркві, пачулі на адной гары крыкі і поклічы, чым былі вельмі занепакоены, і наблізіцца да таго месца не адважваліся. Ажно некаторыя з іх насмеліліся, пад’ехалі пад гару, якая зараз жа расступілася, і струмень крыві з вадой выплыў з яе і куль нямала вывалілася. У якасці доказу гэтага здарэння ёсць у Варшаве адна куля, вылітая з нейкага клейкаватага матэрыялу, да смалы падобнага, з пахам серы. Калі па кулі ўдарыць жалезам – іскры сыпяцца” [2, с. 53].

У 1633 г. побач з навінамі з Масквы тэкст рэляцыі змяшчае верш, які сёння варта было б залічыць у разрад рэкламных [2, с. 54]: “Pytasz się o nowiny, którebyś rad slyszal // Z pod Smoleńska, proszący, aby kto spisał. // Obiecuiąc ochotnie y drogo zapłacić, // Nie chcey tak wiele przeto miły gościu tracić, // Day za drukowe groszy 10, mile sobie czytaj. // Jeśli chcesz potym więcej w drukarni się pytaу”. (Пытаешся пра навіны, якія рад быў бы чытаць, // З-пад Смаленска, просіш, што-небудзь напісаць. // Абяцаеш ахвотна і шмат заплаціць, // Не спяшайся, мой мілы, тут многа згубіць. // Дай за друк 10 грошаў усяго і чытай. // А захочаш – яшчэ пра навіны ў друкарні спытай).

Навіны 1634 г. маюць міжнародны характар. Напрыклад, паведамляецца пра тое, што султан Амурат з войскам пакінуў Канстанцінопаль і пайшоў у бок Рэчы Паспалітай. Нехта Старавольскі не забываецца заўважыць пра прычыны гэтай выправы: “<...> усё адбываецца з намовы, парады і нацкавання як лютэран, так і Цара Вялікага Маскоўскага, а таксама іншых ворагаў католікаў”. Яшчэ адна рэляцыя, датаваная 1634 г., уяўляе сабой “навіны з Масквы” / “nowiny z Moskwy”, “альбо ўрыўкі з допісаў паноў радных зямлі Маскоўскай, у месцы сталічным, якія цару падаваліся (у допісах раілася заключыць мір з каралём Яго Мосцю Гаспадаром нашым міласлівым)”.

Аўтар распавядае пра тое, што маскавіты дужа напалоханы, бо Шэін, “гетман іх генеральны”, з усім абозам сваім і войскам дужа ад голаду, марозу і хвароб церпіць”. Яшчэ адна рэляцыя, якая датычыцца падзей 1634 г., называецца “аб перамозе цэзара Яго Мосці etc., караля Яго Мосці etc. над войскам турэцкім, якое на Карону (Каралеўства Польшкае. – В.Е.) наступала” (17 верасня, года Божага 1634). Ёсць звесткі аб еўрапейскіх войнах, прыродных катаклізмах. Цікава, што апошняя рэляцыя, якая датуецца 1643 г., паведамляе пра “жахлівую паводку ў Італіі”.

Яшчэ адзін від рэляцый – справаздачы замежных паслоў аб падзеях у Вялікім Княстве Літоўскім. Як правіла, падобныя дакументы мелі важную інфармацыйную нагоду – узыходжанне на пасад князя, смерць манарха, пачатак або канец вайны і г.д. Ёсць у такіх дакументах апісанні звычайў, нораваў літвінаў. Здзіўляе найперш тое, што замежныя амбасадары былі выдатна інфармаваныя аб усіх падзеях пры віленскім і кракаўскім дварах, а таму разам з палітычнымі ці ваеннымі навінамі дасылалі ў канцылярыі сваіх дзяржаў нарысы характараў вялікіх князёў і каралёў, пікантныя падрабязнасці з іх асабістага жыцця. Навіны гэтыя, хоць і прызначаліся для нешматлікіх чытачоў, тым не менш хутка разыходзіліся па Еўропе, перадаючыся з вуснаў у вусны.

З XVI ст. найбольш засталася рэляцый, складзеных папскімі легатамі і пасламі Венецыі. Апошнія цікавіліся ў асноўным эканамічнымі навінамі. Карэспандэнты ж Папы, наадварот, падавалі падрабязныя справаздачы аб палітычнай і рэлігійнай сітуацыі ў краіне. Так, нунцый Грацыяні, сакратар пасла Ватыкана пры двары Жыгімонта II Аўгуста, паведамляе аб тым, што кароль спрыяе пратэстантам і нават спачувае ім. Малое Грацыяні партрэты караля і яго жонкі Барбары Радзівіл. Жыгімонт, на яго думку, – чалавек распусны і непрадказальны. Барбара – жанчына лёгкадумная, “якая дзеля цяжарнасці прымала без разбору ўсялякія лекі, чым смерць сабе прыспешыла” [2, с. 17].

Яшчэ адзін італьянец Спанокі, сакратар папскага кардынала, паведамляе аб “бедах”, якія Княства церпіць ад пратэстантаў. “Няма ніводнага горада, ніводнага замка, вольнага ад ерэтыкоў. Людзі нават выказваюць сумненні ў несмяротнасці душы і мараць толькі аб тым, каб з-пад апекі Папы ўцекаць” [2, с. 20]. Іншая па змесце рэляцыя кардынала Валенці, які наведваў Кня-

ства ў 1604 г. Ён падае апісанне звычайў народа, пералічвае гарады і мястэчкі. Падае нават нарыс прыроды, палітычнага і рэлігійнага жыцця краю.

Вачамі Грацыані, Спанокі, Валенці і да іх падобных еўрапейцы глядзелі на падзеі ў Вялікім Княстве Літоўскім. Часта ўражанні паслоў не былі кампліментарнымі для нашых продкаў. Нярэдка еўрапейцы апісвалі Літву як краіну варварскую. Аднак амаль усе “госці” падкрэслівалі надзвычайную важнасць Рэчы Паспалітай у барацьбе з туркамі, раілі сваім манархам актыўна ўзаемадзейнічаць з польскімі і літоўскімі каталікамі “дзеля аб’яднання народу пад адзінай харугвай Хрыстовай”.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Pamiętniki do history Stefana króla polskiego czyli korespondencya tego monarchy, oraz zbiór wydanych przez niego urzędzeń / Zebrane i wydane przez Edwarda Hr. Raczyńskiego. – Warszawa : N. Glücksberg, 1830. – 165 s.
2. *Wiszniewski, M.* Historia literatury polskiej : w 8 t. / M. Wiszniewski. – Kraków : w drukarni uniwersyteckiej, 1851. – T. 8 – 503 s.